

rom bogozni, sőt még olvasmányaimról sem óhajtok neki referálni, bár azt a titkot véletlenül el tudnám árulni, hogy miért nem hívatkozott könyvében a hiung-nuk nyelvével kapcsolatban azon bizonyos kétnyelvű szöveget illetőleg Ramstedtnek az Aikakauskirjában közölt megfejtési kísérletére... Ellenben egyik homályos mondatát illetőleg némi kis magyarázatot mégis szeretnék kapni. Ezt írja ugyanis Németh Gyula: „...a hun kérdés a magyar őstörténet harmadrangú kérdése; aki erre mint alapra akarja felépíteni a magyar őstörténetet, az fantaszta“. Azt szeretném csak tudni, hogy ez a nyilatkozat például Zichy Istvánra is vonatkozik-e, aki t. i. csak azért tolta át a magyar őshazát legalább részben Ázsiába, hogy az ősmagyar népet a hunnak vélt hiung-nukkal kapcsolatba hozhassa? És vajjon Németh Gyula nem Zichy Istvánra hivatkozva kereste a magyar őshazát Nyugatsibériában és vajjon nem erre a — teljesen hibás — feltevésre vannak Németh Gyula összes magyar őstörténeti elméletei felépítve? És mégse volna az ő fejtegetései és a hun kérdés között közvetve sem alapvető kapcsolat?

Moór Elemér.

(Deutscher Auszug) Ein neuerer „Beweis“ für die Identität der Hiung-nu und der Hunnen. — Nach Németh soll als solcher der Umstand gelten, dass die Alanen nach chinesischen Berichten von den Hiung-nu angegriffen wurden und nach europäischen zur selben Zeit von den Hunnen. Dieser Beweis taugt aber nichts, da es Alanen nicht nur in Asien, sondern auch in Europa gegeben hat, und es nicht zweifelhaft ist, dass der Angriff der Hiung-nu gegen die asiatischen Alanen erfolgte, der der Hunnen dagegen die europäischen Alanen betraf. Da der in Russisch-Turkestan residierende König der Hiung-nu um 455 mit den Chinesen Verhandlungen führte, kann er keineswegs König der Hunnen gewesen sein, deren Reich sich eben zu dieser Zeit in Auflösung befand. Von einer Identität der Hiung-nu und der Hunnen kann also keine Rede sein. Hunnische PN können nur durch grob willkürliche und widerspruchsvolle Annahmen als türkische Namen gedeutet werden; dasselbe gilt auch von der Zusammenstellung des Namens Hunne mit Hiung-nu.

Még egyszer a *dahi* kötőszóról

Németh Gyula az oszmán-török *dahi* és *daha* szócskák körüli állításait és elméleteit, melyekre múlt számunkban hívtuk fel a figyelmet, a MNy XXXIII. 326—9. lapjain újabb állításokkal és megjegyzésekkel egészítette ki. Ezekre röviden a következőkben felelek.

A félreértés elkerülése végett idézem újra múltkori megállapításomat: „A *dahi* kötőszó arabírásos graphikai képének m a m á r csupán csak történeti értéke van, s a kiejtés (*h*) nem követi a benne előforduló és szóbanforgó arab írásjegyet (egy χ -nak megfelelő írásjegy) tulajdonképeni hangtani értékét.“ (NNy IX, 194.)

30 évvel ezelőtt, amikor Törökországban még arab írással írtak, a turkologia irodalmában általánosan elterjedt gyakorlat volt, hogy török szövegek latinbetűs átírásánál a szöveg közlője az egyes szavak „történeti” graphikai képét töle telhetőleg hűen igyekezett visszaadni. Ebből a szempontból rám csak megtisztelő, ha Németh Gyula az én 30 év előtt közölt oszmán-török szövegeimből idéz. Mert épígy idézhetne a világ bármely turkologusának szövegközléséből is. (Nem tudom, a saját oszmán-török közléseiből mit tudna idézni?) Egy dologról azonban a sok mellébeszélés közepette, úgy látom, egészen megelégedeztem. Az oszmán-török nemzet 1928-ban áttért az arab írás rendszeréről a latinbetűs írásra. Szószaporítás volna arról vitatkozni, hogy vajjon Chloros, Redhouse, Sâmi Bej tud-e törökül, akik *dakhy* alakot írnak, vagy pedig Moór Elemér és Mészáros Gyula, akik továbbra is kitarthatnak a *dahi* alak mellett. Ebben a vitában legjobb lesz, ha egyenesen magukat a törököket kérdezzük meg. Vajjon tud-e törökül ez a tizennégymilliónyi ember? Az irodalmukról is olyan könyv idézeteit közlöm, mely könyv magának az államfőnek, Atatürk Kémálnak személyes felügyelete és ellenőrzése alatt íródott. A címe: Türk tarihini ana hatları. Istanbul, 1930. Németh Gyula neki talán mégis csak elhiszi, hogy nemzetét a nyelvében is hiba nélkül tudja képviselni. Például a 11. lapon: Bu devirde, karada ise henüz toprak *dahi* yoktu. (Ebben a korban, ami a szárazföldet illeti, azon föld sem [is nem] volt). A 15. lapon: Bu cet *dahi*, daha basit şekilleri haiz bir nesilden... (Ez az ő s, még egyszerűbb formájú fajtából...). A példákat a végtelenségig szaporíthatnám.

Ezek után azonban most arra fogok példát idézni, hogy ugyancsak a törökök maguk hogyan írják át egy tizennharmadik századbeli költőjüknek, Yunus Emre-nek divánjából ugyanezt a kérdéses költőszót:

Tarih *dahi* yedi yüz yedi idi...

(Az évszám is hétszázhet volt...)¹

Vagy másik helyen:

Derviş Yunus sen *dahi*

İncitme dervişleri...

(Yunus dervis te is, ne sértsd a derviseket...)²

E legutóbbi idézet azon szempontból is tekintetbe veendő, hogy az elsősorvégi *dahi* a másodiksorvégi *dervişleri* szóval rimelő kapcsolatban van. A *dahi* szóvégi *-i* hangzója tehát legnagyobb valószínűség szerint már akkor magashangú volt.

A latinbetűs török írásrendszerről kiegészítésképen még csak annyit kell megjegyeznem, hogy ebben, a Németh Gyula által vitatott *χ* hang számára, még csak írásjegy sincsen. Az isztanbuli nyelvjárásban ugyanis, mely az irodalmi nyelv és a helyesírás alapjául szolgált, a törökök maguk sem hallanak két különböző hangot: *χ*-t és *h*-t, hanem csak

¹ Yunus Emre (Türk Halkbilgisi derneği neşriyatı, 6) Ankara, 1929. 14.

² Id. 45.

egyféle *h*-t. Remélem, Németh Gyula előtt sem ismeretlen ez az új török ábécé?

Németh Gyula idézhet itt annyi arabírássra támaszkodó régi graphikai szükségyszerűséget, hibát, egyéni sajátosságot, tán nyelvjárási sajátosságot is, amennyit csak akar. Ezeket a tanúkat átengedem neki. De ne felejtse el, hogy vele szemben áll a jelenkori egész török irodalom egyöntetű állásfoglalása.

Azzal se mentegetőzzék, hogy nyelvtanában „sok régies alakot is” tárgyal. Nemcsak én hiszem azt, hogy nyelvtana „a mai oszmánli nyelv leíró nyelvtana”, hanem hozzáértők előtt a könyv minden szavából kitűnik, hogy ő maga is azt hitte, mikor a könyvet írta. Előszavában így szól: „Unsere Grammatik behandelt den Konstantinopler Dialekt.” (10. l.) Hát mi ez? Kinek akarja mondani, hogy Isztambul népe ó-oszmánli nyelvjáráson beszél?

Szorultságában most persze a kötőszó *dazy* alakjára, és annak archaikus „és” jelentésére azt hozza fel mentségül, hogy olvasóit mindezen helyeken nyelvrégészetre akarja tanítani. Ha különbséget akart és tudott volna tenni a régi és az új alak, a régi és az új jelentés között, akkor ezt, mint lelkiismeretes nyelvtanírónak külön-külön meg is kellett volna jegyeznie. Mint ahogyan, igen helyesen, „Véraltet” figyelmeztetéssel jelölte meg az *-ydzak* és *-mayyn* gerundiumképzőket is (91. l.). De viszont hasonlóképpen elmulasztotta ezt a figyelmeztetést, mert nem volt biztos a dolgában, az *işbu* „dieser” és *ol, şol*, „jener” mutatónévmásoknál (52. l.), pedig ezek is archaizmusok. Arról nem is akarok ehelyütt beszélni, hogy nyelvtanában eme harmadrendű régi elemek mellől mily sok elsőfokon szükséges élő-nyelvi elem hiányzik (pl. *-dykça*, *-džasy* stb). Talán erre is kevés volt a helye? Mert ugyanerre a helyszímkére hivatkozik akkor is, mikor a *dahi* kötőszó mellé, annak egyetlen élőnyelvi, és szemléltető sok helyet elfoglaló „még” jelentését, már nem tudta beleszorítani.

Hogy pedig mennyire helyes úton jártam akkor, amikor rámutattam arra, hogy Németh Gyula a *dahi* és *daha* kötőszók nyelvtani rendeltetése és jelentése között nem tud világos különbséget tenni, arra most ő maga, a saját szavaival ismételtén meggyőző bizonyítékot szolgáltat. A MNy. 328. lapján ezt mondja: „Kifogásolja azután Mészáros Gyula, hogy nem említem meg a *dazy* szó „még” jelentését. Idézi nyelvtanom 123. lapját, ahol az „auch, und, sogar” jelentéseket adom. Elfelejtí, hogy azon a helyen a *dazy*-ról mint kötőszóról van szó. A középfok tárgyalásánál pedig megmondom, hogy itt mint erősítő szócska szerepel. Vajon nagyon szükséges az, hogy még azt is oda tegyem, hogy ilyenkor „még” a jelentése?”

Németh Gyula mélységesen zavart helyzetben van. Én ugyanis őt szószерint a következőről igyekeztem felvilágosítani: „A *daha* jelentése ellenben annyi, mint „még”, — amiről Németh említést sem tesz...”. NNy 194. Én a *daha* kötőszóról beszéltem, ő ezt a **dazy* kötőszóra vonatkoztatja. Látnivaló, hogy most már khaotikusan összezavardott előtte az egész.

Ugyancsak azt mondja itt is, (épügy, mint nyelvtankönyve 40. lap-

ján), hogy ez a **day* szócska a középfoknál „mint erősítő szócska szerepel”. De néhány sorral feljebb, a középfok képzésével kapcsolatban ugyan-csak ő maga, ennek pont az ellenkezőjét nyilatkoztatja ki: „... a *day*-t latin betűkkel nem is írom át, nehogy valakinek eszébe jusson ma ezzel képezni a középfokot.” Ellenben arab írással igenis odaírta! Mellébeszéléssel ezt nem lehet megneemtörténné tenni!

Németh Gyula észrevételeit avval fejezi be, hogy ő, az ő „értelmes és a dologhoz értő olvasói” számára szokott írni. Én is hozzájuk fordulok. Ítéljenek most már ők maguk, hogy mennyire biztos az olyan ember a török melléknév fokozásában, aki eziránt önmagával is a legtorzabb ellenmondásban van.

A török *dahi* és a mongol *daki*, *dayi* „még” jelentésű kötőszó genetikai összefüggése pedig minden elfogulatlan olvasó előtt annyira kézenfekvő, hogy erre tényleg kár több szót vesztegetni. Ez ellen legfeljebb csak az berzenkedhetik, akinek itt egy lehetetlen eredet-elmélete esett bele a kútba.

A -*džayiz*, -*džyiz* képző további feszegetése pedig Németh Gyula részéről valóban hiábavaló szófecsérléssé nőtt. Én itt, oszmán-török nyelvtudásom alapján, egész világos és határozott állást foglaltam. Azt mondtam, hogy -*džyiz*, -*džuyuz* ... képzőváltozat nincsen. Az oszmán-török ember nem **kiz-džyiz*-t mond, hanem *kiz-džayiz*-t; nem **čodžuk-džuyuz*-t mond, hanem *čodžuk džayiz*-t. Németh Gyula ne szaporítsa tovább a szót, és gorbomba hangnemben ne mellébeszéljen! Mondja ki világosan és bátran, hogy az ő tudománya szerint **kiz-džyiz*-t és **čodžuk-džuyuz*-t kellene mondani! De egyszersmind írja is alá ezt! Majd akkor tovább beszélünk róla...!

Mészáros Gyula.

SZÓ- ÉS TÁRGYMUTATÓ

a Népünk és Nyelvünk IX. (1937) évfolyamához.

Ablaz 125
alánok 46, 178, 252
állattenyésztés, népi
172, 231
ártani 52—54
avat 52—55
avatkozik 52
avik 52
ázalag 54
ázalék 54

Batár 125
babonák 172—174, 246
—250
Bábony 121—122
Barcs 235
Bars 235
bárka 57

bélizna 56
Bendeguz 30, 31, 69—
73, 224—25
betegségek okai 65—69
betjár 73—76
bogács 113
boglya 113
bolt 126
Borsu 31, 69, 235—36
bulgár 240—245
Bunger 31, 236
butorok, népi 1—15,
129—146
bűn (tör. leves) 31, 69
chagan 189
chan 189
chasar 190

Dabolc 123
düllőnevek. (Fajsz)
217—221
csőrő-fa 57
csufolódások 82, 83,
170
dahi (tör.) 192—195,
257
démonok 65—69, 249
Doh 126
Dobos 126
-*dža yz* (tör.) 31, 72, 225
egyedem-begyedem 97
—109, 146—161
falucsúfolók 170—72
fiente 56